

Боголіб Т.М.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,
директор навчально-наукового
фінансово-економічного інституту
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький ДПУ
імені Григорія Сковороди”

МОДЕЛЬ ФІНАНСУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розглянуто питання фінансування й організації діяльності вищого навчального закладу, досліджено систему інноваційних відносин ВНЗ.

The author examines the question of funding and organization of higher school activities and also investigates the system of innovational relations concerning the higher educational establishments.

На сьогодні досягнення в галузі освіти й науки визначають динаміку економічного росту, рівень розвитку організацій і галузей народного господарства, а також становище країни у світовому співтоваристві. Все це забезпечує її національну безпеку й рівноправну інтеграцію до світової економіки.

У різних країнах світу вищі навчальні заклади проводять активну інноваційну політику, прагнучи мати інноваційний досвід. В Україні частка вищих навчальних закладів серед усіх організацій, які займаються дослідженнями й розробками інновацій організації навчального процесу, становить усього близько 5,4 %¹.

Це галузь, в якій працює більше половини українських учених, де готуються майбутні професійні кадри для галузей національної економіки, нове покоління науковців. Вищі навчальні заклади в інноваційній діяльності виконують комплексне завдання. Вони повинні займатися не лише фундаментальними і прикладними дослідженнями, а й розробкою змісту прогресивних освітніх програм, пошуком нових освітніх технологій. Вища школа є одним із стратегічних ресурсів країни.

У сучасній економічній літературі різним аспектам теорії і практики інноваційної політики приділено значну увагу. Проблеми інноваційного менеджменту розглянуто у працях Д. Барнала, С. Валдайцева, П. Оголевої, Б. Санто, Д. Гелбрайта. Різноманітні аспекти управління науковою, науково-дослідницькою та інноваційною діяльністю вищої школи досліджено А. Грязновим, Т. Аржаковою, В. Атоянном, О. Геворкян, Я. Марковою.

Незважаючи на наявність великої кількості публікацій у даній галузі, їх аналіз показує, що практично відсутні дослідження проблеми фінансування інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, тоді як інноваційно-фінансові відносини є основою інноваційної політики і стратегії вищого навчального закладу.

---

¹ Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2007. — 360 с.

Інноваційно-фінансові відносини виникають у зв'язку з необхідністю здійснення фінансових операцій в інноваційній сфері освіти. Інновації в них відіграють важливу роль як для окремого вищого навчального закладу, так і для національної економіки.

Хронічне недофінансування освіти протягом тривалого часу, підриваючи нормальний характер відтворення фінансових відносин вищого навчального закладу, разом із тим, підриває життєво важливі цикли відтворення науки, знання, освіти, кваліфікованих кадрів. Накладання тривалого недофінансування на окремі характеристики зазначених циклів здатне призвести до значних втрат науково-освітнього потенціалу України, що проявляється на мікрорівні (на рівні окремого вищого навчального закладу) при значному зниженні якості освітньої діяльності. Особливо ця проблема загострилася в період світової фінансової кризи.

За умов бюджетного недофінансування відбувається комерціалізація вищої освіти, виникають комерційні новації, якими є насамперед освітній кредит, освітній вексель, освітнє страхування життєздатності установ. Подібна комерціалізація може сприяти тому, що з вузівського середовища підуть викладачі певного типу. Кваліфіковані наукові кадри — це не лише носії дійсно глибоких знань у всіх галузях людського життя, а й совість науки, усього суспільства. Із комерціалізацією освітньої й наукової діяльності, навпаки, на місце солідарності та взаємодопомоги приходять конкуренція, характерна для ринкових відносин.

У свою чергу, бюджетне фінансування інноваційної діяльності вищого навчального закладу створює таку єдність, за якої в умовах солідарності людей сила і слабкість окремих ланок взаємно доповнюють і замінюють одна одну. Завдяки цьому виграють, виживають і розвиваються всі, а не лише деякі ВНЗ. Одинаку, навіть платоспроможному, дуже складно в умовах глибоко узагальненої взаємопов'язаної економіки за наявності великого комплексу потреб самостійно профінансувати їх, не говорячи вже про задоволення більшості потреб суспільства. Проблемою для вищої освіти є фінансові ресурси.

В умовах реформування системи вищої освіти визначальним завданням є забезпечення нерозривної єдності освіти й науки, інноваційного розвитку національної економіки та розв'язання проблеми підготовки фахівців, здатних забезпечити поступальний розвиток країни, інноваційний розвиток національної економіки.

В Україні ведеться пошук інноваційної моделі вищого навчального закладу — “дослідного університету”. Наприклад, у США налічується 4000 ВНЗ, із яких 550 мають докторантуру і лише 125 ідентифікуються “як дослідницький університет”².

Для дослідницьких університетів характерною є багатоканальність джерел фінансування: федеральний і місцевий бюджети, гранти, благодійний фонд, бізнес,

---

² Вища освіта України — європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. Матеріали до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України. Київ, 21 березня 2008 // Освіта України. — 2008. — № 21—22. — 19 берез.

прибутки від навчальної, дослідної, виробничої й консультативної діяльності. Так, зокрема в США федеральна частка, отримувана від уряду, становить 13,3 %, від уряду штату — 30,3 %, місцевих органів влади — 2,7 %, приватного сектору — 4,9 %, студентів — 33,1 %³. Дослідний університет забезпечує реалізацію інноваційної політики, в усьому має високу самостійність. Бюджет техаського університету на рік становить 3 млрд дол., стенфордського — 1 млрд⁴. У більшості американських університетів зазвичай існують обладнані сучасною технікою лабораторії (наукові центри) з фізики, хімії, біології, що, як правило, можуть підключитися до одного з проектів у своєму вищому навчальному закладі. Американські проекти — це аналоги бюджетних тем у науково-дослідних інститутах, наукових центрах університетів України.

Госпрозрахункові теми — це проекти, над якими працюють співробітники університету на замовлення приватних компаній або державних організацій і розробляють ці проекти спільно з ними. Такі госпрозрахункові теми є непоганим фінансовим джерелом для науковців, які беруть у ньому участь. Фінансове забезпечення є значним, але публікувати результати досліджень учений не має права без дозволу відомства, фірми, корпорації, які зробили дане замовлення.

В Україні налічується 350 вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації. Наукові дослідження здійснюють лише 164 університети, дослідження інноваційного характеру — лише 72.

З метою активізації інноваційної дослідної роботи університетів Міністерство освіти і науки України у 2007 році розробило, а уряд затвердив Державну цільову науково-технічну та соціальну програму “Наука в університетах на 2008—2012 роки”. У рамках цього проекту планується створення елітних університетів. Прикладом цього є навчально-науково-виробничий комплекс на базі Дніпропетровського національного університету та ВО “Південмаш” Національного космічного агентства України; центр “Тензор” при Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”; регіональний академічний освітньо-науковий комплекс “Ресурс”, до складу якого входять вищі навчальні заклади й академічні установи Харківщини⁵.

В Україні для забезпечення діяльності науково-освітніх центрів залучаються кошти міжнародних проектів, зарубіжних організацій, донорів.

Інноваційна діяльність у вищому навчальному закладі можлива за умови розвитку вузівської науки. За останні п’ять років фінансування наукових досліджень у вищих навчальних закладах збільшилося у 2,1 раза, але залишається недостатнім — становить лише 8,6 % від загальних витрат на науку (табл.)⁶.

---

³ Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. — М., 2001. — 18 с.

⁴ Там само.

⁵ Державна цільова науково-технічна та соціальна програма “Наука в університетах України”. — К., 2007.

⁶ Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2007. — 360 с.

Таблиця. Обсяги видатків із Державного бюджету України на науково-технічну діяльність вищих навчальних закладів у 2005—2008 роках

Показник	2005		2006		2007		2008 (план)
	план	факт	план	факт	план	факт	
Фундаментальні дослідження, млн грн	65,9	60,7	96,9	89,3	137,0	137,0	138,3
Прикладні дослідження, млн грн	29,2	31,4	39,3	36,1	65,5	65,5	119,3

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2007. — 360 с.

В обсягах фінансування науки за всіма джерелами коштів частка витрат на науку у вищих навчальних закладах ще менша і становить близько 5%. У 2007 році видатки із загального фонду державного бюджету на проведення фундаментальних досліджень у вищих навчальних закладах і виконання 1440 робіт становили 137 млн грн, на виконання 526 прикладних розробок — 65 млн грн. На 2008 рік заплановано 138 та 119 млн грн відповідно (сумарно збільшено на 27% порівняно з 2007 роком)⁷. У 2007 році заплановані обсяги видатків на науково-технічну діяльність вищих навчальних закладів і фактичні обсяги видатків були рівнозначними.

Ефективне використання науково-технічного потенціалу при реалізації інноваційної політики вищого навчального закладу можливе при збалансуванні його складових — фундаментальної науки, прикладних досліджень, розробок. Науковці стверджують, що згідно з досвідом розвинутих країн найраціональнішим є співвідношення 15:25:60.

У нашій країні, де частка державного бюджету у фінансуванні науки є значною, співвідношення може бути 35:30:35. У державному бюджеті на 2008 рік для вищих навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України співвідношення становило 40:60 (у цілому по вищих навчальних закладах — 56:44)⁸.

Водночас потрібно відрізнити інноваційну політику від науково-технічної політики вищого навчального закладу. Ототожнення цих двох видів політики є помилковим. Науково-технічна політика охоплює наукову діяльність, інноваційна — усі види діяльності вищого навчального закладу, є основою його розвитку, підвищення конкурентоспроможності.

Виходячи з цього до основних принципів зовнішньої інноваційної політики вищої школи можна віднести:

- єдність наукового й освітнього процесів, управлінської діяльності та їх спрямованість на економічний, соціальний і духовний розвиток суспільства;
- оптимальне поєднання державного регулювання й самоуправління;

⁷ Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. — М., 2004. — 181 с.

⁸ Глухов В.В., Коробко С.Б., Маринина Т.В. Экономика знаний. — СПб: Питер, 2003.

- формування інноваційних проектів із пріоритетних напрямів досліджень, які визначаються державною й регіональною інноваційною й науково-технічною політикою;
- підтримку провідних учених, наукових колективів, наукових і науково-педагогічних шкіл, здатність забезпечити випереджувачий рівень освіти й наукових досліджень, розвиток науково-технічної творчості молоді;
- проведення повного циклу досліджень і розробок, результатом яких є реалізація готових послуг і продукції;
- підтримку підприємницької діяльності в науковій сфері;
- інтеграцію науки й освіти до міжнародного співтовариства;
- формування мережевих структур при організації інноваційної й наукової діяльності.

У системі вищої освіти України, як було зазначено вище, здійснюється фінансування інноваційної діяльності, пов'язаної з фундаментальними, прикладними дослідженнями, інтеграцією науки й освіти та сфери управління вищою освітою.

Виділяють бюджетну інноваційну політику, яка повністю фінансується з бюджетних коштів усіх рівнів: державного, регіонального, муніципального, а також інноваційну політику, що фінансується з позабюджетних фондів, коштів організацій і підприємств, населення, спонсорів, закордонних джерел. За умови власного фінансування вищий навчальний заклад здійснює інноваційну діяльність за рахунок зароблених коштів. Багатоканальна інноваційна політика означає, що фінансування відбувається з усіх перерахованих вище джерел, а також можуть залучатися кошти банків⁹.

За характером реалізації інноваційна політика може бути стабільною, тобто реалізованою відповідно до прийнятої програми і планів інноваційної діяльності, та нестабільною — реалізованою в міру об'єктивної й суб'єктивної необхідності¹⁰.

На практиці можна проводити зовнішньо інтенсивну, помірну за ступенем ризику, стабільну інноваційну політику на основі багатоканальної моделі фінансування.

Інноваційні відносини вищої школи з державою передусім вибудовуються з приводу вибору моделі фінансування їх діяльності, у тому числі інноваційної.

У нових економічних умовах традиційна модель бюджетного фінансування, яка базується на нормативах витрат на навчання з розрахунку на одного студента і ставить обсяг фінансування вищих навчальних закладів у залежність від кількості студентського контингенту, почала давати збої. Це пояснюється тим, що в період планової економіки соціальна потреба у вищій освіті реалізовувалась у рамках економічної потреби в ній, тобто план прийому до вищих навчальних закладів складався відповідно до прогнозованої потреби галузей народного господарства у

---

⁹ Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.

¹⁰ Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. — М., 2007 — 18 с.

спеціалістах. Соціальна потреба у вищій освіті як самоцінність для працевлаштування до розрахунку не береться.

Дана потреба існувала у прихованому вигляді: наприклад, у вигляді налагодженої потреби випускників середньої школи минулих років, які не пройшли за конкурсом, але бажають навчатися у вищій школі; у деформованому вигляді, коли випускники столичних шкіл, які вступили до вищих навчальних закладів сільськогосподарського, гірничо-металургійного, нафтогазового, індустріального профілів без намірів після їх закінчення працювати за фахом. В Україні додатковим фактором був тиск середньої школи на вищу школу та надання їй масовості внаслідок прагнення юнаків — випускників середньої школи та їхніх батьків отримати відстрочку від призову на службу в армію.

З переходом до ринкової економіки й затвердженням концепції пріоритету особи в усіх сферах суспільства було знято обмеження для задоволення соціальної потреби у вищій школі. Держава стала не в змозі фінансувати не лише інноваційну, а й поточну освітню діяльність вищих навчальних закладів. Держава також звела до мінімуму свої зобов'язання перед студентами щодо їх працевлаштування після закінчення вищої школи.

Істотною причиною фінансової кризи української вищої школи стала системна криза економіки, яка спостерігалася протягом перехідного періоду. Під час кризи здійснювались економічні реформи з великими соціально-економічними втратами. Це проявилось у значному падінні промислового виробництва, масовому банкрутстві підприємств, рості безробіття, зниженні життєвого рівня й соціальної поляризації населення. Інновації за даних умов не були потрібні державі.

Наприкінці 90-х років ринкові перетворення в Україні призвели до того, що приватний сектор став домінувати в економіці, а головним джерелом доходів державного бюджету стали податкові надходження.

В умовах системної трансформаційної кризи у країні відбулося різке звуження податкової бази, скорочення фінансових можливостей держави у виконанні своїх соціальних зобов'язань, у тому числі в галузі вищої освіти. Інноваційна політика вищих навчальних закладів не могла бути забезпечена державою.

Вищі навчальні заклади зіткнулися з гострим дефіцитом державних бюджетних коштів і були змушені використовувати традиційний порядок кошторисного бюджетного фінансування. Державні бюджетні кошти виділялися лише на фінансування на мінімальному рівні двох — трьох статей бюджетної економічної класифікації: оплата праці з нарахуваннями, стипендії, комунальні послуги. Інноваційна політика носить несистемний характер. Хоч у силу зрослої конкуренції інновації у вищих навчальних закладах в освітній діяльності створюються, але це здійснюється не в рамках інноваційної політики.

Хронічне недофінансування за рахунок бюджетних коштів вищої освіти призвело до руйнування матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів, зниження соціального статусу викладачів і наукових працівників, старіння науково-

педагогічних кадрів, а також деградації й незворотної втрати наукових шкіл. Зросла загроза зменшення якісного потенціалу української вищої школи.

Останніми роками гостроту фінансової кризи вищої школи, у тому числі її інноваційної складової, у період економічних реформ удалося дещо пом'якшити шляхом:

- запровадження багатоканальної моделі фінансування й залучення до сфери вищої освіти позабюджетних коштів;

- надання державному вищому навчальному закладу статусу юридичної особи із широкою економічною самостійністю, перетворення кожного вищого навчального закладу на незалежного суб'єкта на ринку освітніх послуг і на ринку праці, створення мотивації до зароблення власних коштів;

- створення й розвитку мережі недержавних вищих навчальних закладів, які майже повністю фінансуються за рахунок надання платних послуг.

Проте починаючи з кінця 2008 року, фінансування вищих навчальних закладів почало скорочуватися, зменшилися видатки і на інноваційну діяльність у 2009 році, що пов'язано з кризовими явищами в українській економіці.

Розширення сфери платності за рахунок як платних місць у державних вищих навчальних закладах, так і недержавних вищих навчальних закладів, відбувається безпрецедентно високими темпами. За рівнем надання платних освітніх послуг (близько 50 % студентського контингенту вищих навчальних закладів усіх форм власності) Україна увійшла до списку світових лідерів.

Частка бюджетного фінансування останніми роками зросла, але кошториси кожного вищого навчального закладу у витратній частині містять витрати на заробітну плату, стипендії, спеціальні виплати на комунальні послуги. Незначна кількість вищих навчальних закладів має кошти для розвитку — це позабюджетні кошти, кошти організацій і підприємств, кошти зарубіжних країн.

На сьогодні у розвинутих країнах світу бюджетне фінансування має вирішальне значення для забезпечення державних гарантій отримання вищої освіти, проведення наукових досліджень у вищих навчальних закладах.

Так, у розвинутих країнах частка загальних витрат на утримання й розвиток вищих навчальних закладів усіх рівнів у ВВП становить у середньому 5,9 %. Щоб належати до розвинутих країн, потрібно мати від 4 % до 6 % загальних витрат на освіту всіх рівнів від ВВП. В Україні ця частка у ВВП становить 3,4 %. У розвинутих країнах діяльність вищих навчальних закладів фінансується за рахунок державних, громадських і приватних коштів¹¹.

У країнах, які розвиваються, частка державних витрат у загальних витратах на вищу освіту є порівняно невеликою: у Чилі вона становила 18,3 % загального обсягу фінансування, в Індонезії — 43,8 %, на Філіппінах — 34,4%¹². Останніми роками

---

¹¹ Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. — М., 2007. — 181 с.

¹² Сандов М.Х. Экономика, инвестиции и маркетинг высшего образования. — Ташкент: Молил, 2002.

у зв'язку зі швидким зростанням соціального попиту на вищу освіту її державне фінансування стає все більш недостатнім. Воно доповнюється активним залученням недержавних джерел фінансування.

За період 1995—2000 років у розвинутих країнах відзначається тенденція до стабілізації або навіть деякого скорочення державного фінансування вищої освіти і збільшення приватних витрат на вищу освіту. Так, у Німеччині частка приватних джерел фінансування в загальному обсязі витрат на університетську освіту збільшилася з 7,2% до 8,2%, у Данії — з 0,6% до 2,4%, Голландії — з 20,1% до 22,6%, Португалії — з 3,5% до 7,5%.

Сьогодні в багатьох країнах склалася багатоканальна схема (модель) фінансування вищої освіти з домінуванням бюджетного фінансування в поєднанні з альтернативними джерелами фінансування. Процес реформування цієї схеми (моделі) фінансування вищої освіти йде шляхом форсованої комерціалізації навчання, простого заміщення бюджетних джерел позабюджетними, передусім особистими коштами населення, розвитку студентського кредитування, недержавних організацій. У розвинутих країнах стало загальноновизнаним, що держава несе виняткову відповідальність за підготовку спеціалістів у галузях, які формують високий рівень наукового й інноваційного потенціалу країни, наприклад, у біотехнології, проектуванні інформаційних технологій. Вартість підготовки спеціалістів у цих галузях є дуже високою і постійно підвищуватиметься.

Отже, світова практика показує, що за необхідної організації діяльності вищих навчальних закладів вони здатні не лише окупувати й фінансувати самих себе, а й бути каталізатором інновацій та економічного зростання у матеріальній сфері суспільства. При цьому держава зосереджує свої зусилля на регулюванні довготермінових і загальносистемних параметрів функціонування й розвитку освіти, насамперед, на підтримці й поширенні інновацій.

Майбутнє залежить від формування інноваційного бюджету освіти та інноваційного державного замовлення у цій сфері. До нього можуть входити витрати на підтримку інновацій і науки, підготовку й підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, придбання обладнання і предметів тривалого користування, формування виробничих фондів, капітальне будівництво приміщень та інфраструктури, капітальний ремонт, капітальні трансферти, створення резервів.

Таким чином, стосовно удосконалення фінансування й організації діяльності вищого навчального закладу можна зробити такі пропозиції.

Основна проблема полягає в організації процесу підготовки випускника навчального закладу для конкретного робочого місця в обраній сфері діяльності. Це значить, що після закінчення вищого навчального закладу його не потрібно до вчати на курсах, семінарах, тренінгах, він не повинен тривалий час адаптуватися в трудовому колективі, а має відразу приступити до виконання покладених на нього обов'язків, давати віддачу державі, конкретній організації, забезпечувати собі гідний рівень життя. Тобто у процесі набуття спеціальності молоді люди

повинні стати професіоналами, особами з високими культурними, моральними і громадськими якостями.

Цим вимогам завжди відповідала українська освіта, яка має глибоке дореволюційне коріння і прогресивні традиції, що склалися в радянську епоху, — забезпечення рівності, доступності й відкритості освіти.

У плані вдосконалення організації підготовки випускників слід відзначити такі моменти. По-перше, період отримання професійної освіти — це не час байдикування, не спосіб ухилення від громадянського обов'язку (служби в армії), не дань моді, а процес, спрямований на підготовку професіоналів із високими духовно-моральними й громадськими якостями для галузей національної економіки з метою процвітання держави, процес набуття сучасних знань, практичних навичок і основ творчої, результативної діяльності. У здійсненні освітнього процесу повинні рівноправно брати участь усі зацікавлені сторони: держава, регіони, навчальні заклади, роботодавці, ринкова інфраструктура, особи, які прагнуть отримати професію. Рівноправна участь означає внесення свого вкладу (необхідних коштів, певних вимог) кожним учасником на всіх стадіях підготовки потрібного працівника.

По-друге, у світі існує багато різних моделей організації професійного освітнього процесу, але жодна з них не може бути цілком прийнятною для України. Щоб забезпечити рівність, доступність і відкритість освіти, на перший курс після позитивного результату вступних випробувань у тій чи іншій формі повинні зараховуватися всі, хто бажає навчатися. Необхідні витрати фінансуються з державного, регіональних і місцевих бюджетів, спонсорських коштів і піклувальних фондів. Сьогодні ні регіональні, ні місцеві бюджети участі в інноваційному розвитку вищих навчальних закладів не беруть. При цьому держава на нинішньому етапі відіграє вирішальну роль й бере на себе відповідальність за реалізацію державного компонента державних освітніх стандартів.

За регіональний компонент беруть на себе відповідальність регіональна й місцева адміністрації, враховуючи при цьому пріоритети свого розвитку, спеціалізацію в міжрегіональному поділі праці, проблеми на ринку праці. Вузівський компонент фінансується за рахунок коштів піклувальної ради вищого навчального закладу і спонсорських коштів на основі проведення конкурсу на читання авторських курсів і спецкурсів із актуальних проблем у галузі знань, які вивчаються. Вищий навчальний заклад протягом усього терміну підготовки фахівців зобов'язаний раціонально витратити отримані кошти й забезпечувати якісний освітній процес.

У цей період чітко формуються декілька груп студентів: обдаровані, талановиті; ті, які успішно навчаються, старанні; ті, які не навчаються.

Частка перших, як правило, є незначною. За неї в подальшому повинна взяти на себе повну відповідальність держава, тому що це — майбутня інтелектуальна еліта нації.

Друга група, найбільша, — основа блискучого майбутнього для процвітання національної економіки.

Причина формування останньої групи — студенти, які зробили помилковий вибір, нестаранні й ліниві, а також нездатні до навчання у вищій школі. Про цю групу мова не йтиме. Дана проблема потребує окремої серйозної розмови про їхню поведінку й мотивації, досконалого вивчення причин негативної ситуації.

Третій і четвертий роки навчання є переломними. Обдаровані й талановиті студенти шляхом отримання грантів на основі конкурсу можуть забезпечити собі засоби для навчання з державного бюджету. Фінансування решти студентів повинно бути багатоканальним. До зазначених раніше джерел фінансування необхідно додати банківські кредити на навчання, кошти роботодавців і особисті кошти тих, хто навчається. Студенти повинні отримати загальні професійні знання, вивчити дисципліни спеціалізації. Поруч із теоретичною підготовкою мають набувати і практичних навичок.

Вихід вбачаємо в розробці нових механізмів взаємодії роботодавців і вищих навчальних закладів, визначенні ролі й місця держави у цьому процесі. Перший шлях, поширений у країнах з ринковою економікою, — отримання кредиту на освіту. Держава має виступати гарантом, а також надавати пільги банкам, що надають такі послуги. Студенти, які обрали цей шлях, повинні, зі свого боку, надавати банку звіти про навчання за семестри для контролю цільового використання кредиту. Залежно від якості навчання можна використовувати й диференціацію банківської ставки. При цьому повинна братися до уваги успішність не лише у засвоєнні теоретичного матеріалу. Дуже важливо оцінити рівень засвоєння практичних навичок у рамках виробничих практик, індивідуальної й самостійної роботи. Вони повинні виконуватися на основі матеріалів конкретних, реальних підприємств із обраної спеціальності. У разі неуспішності банк має право в односторонньому порядку призупинити кредитування. Необхідність повернення кредиту спонукає студента серйозно ставитися до навчання.

Другий шлях набуття конкретних практичних навичок — укладання тристоронніх договорів між студентами, роботодавцями й вищим навчальним закладом. Цей підхід полягає в тому, що у вищому навчальному закладі створюється підрозділ, який займається рекрутингом студентів, а не випускників, як це склалося в багатьох вищих навчальних закладах. Спеціалісти підрозділу займатимуться встановленням зв'язків із роботодавцями, маркетинговою роботою щодо руху студентів на ринку праці, погоджуватимуть індивідуальні контракти з чітким зазначенням прав і обов'язків кожної сторони, умов праці. Основою цієї угоди мають бути джерела фінансування підготовки фахівця враховуючи участь роботодавців. За даного підходу роботодавець може виступати як замовник, зацікавлений у якісній підготовці свого майбутнього працівника під конкретне робоче місце. Студенти, у свою чергу, ще під час навчання починають трудову діяльність, відпрацьовують затрачені роботодавцем на їх навчання кошти. Роль держави за даного підходу — максимально зацікавити роботодавців, які уклали тристоронні договори на підготовку своїх майбутніх працівників.

П'ятий і шостий роки навчання у вищому навчальному закладі необхідні для поглиблення обраної спеціальності й підвищення (отримання додаткової) кваліфікації. Навчання повинно бути можливим за наявності трудового стажу не менше одного року на реальному робочому місці за обраною спеціальністю після навчання у вищому навчальному закладі. Підходи до фінансування потрібно використовувати ті самі, які запропоновані вище.

Підходи до навчання в аспірантурі й докторантурі слід зберегти. Вони позитивно зарекомендували себе протягом століття. На наш погляд, потрібно запровадити лише одну важливу умову: ті, хто вступає до денної аспірантури й докторантури, повинні розподілятися до вищих навчальних закладів або наукових установ. В інших випадках обов'язково потрібно повертати кошти.

Оцінюючи основні фінансово-економічні аспекти інноваційної діяльності вищого навчального закладу, потрібно мати на увазі, що всі витрати будь-якої діяльності вищого навчального закладу, в тому числі пов'язаної з інноваційною політикою, мають бути забезпечені відповідними доходами. Іншими словами, повинен бути баланс між витратами на інновації та можливостями їх покриття, включаючи можливі майбутні доходи й витрати від результатів інноваційної діяльності.